

Þriðjudaginn 11. apríl 1995.

Nr. 341/1992.

Magnús Bergs

(Elvar Örn Unnsteinsson hdl.)

(Magnús Guðlaugsson hrl.)

gegn

Andrésí Árnmarssyni og

Einari Þór Haukssyni

(Kristinn Hallgrímsson hdl.)

(Arnmundur Backman hrl.)

Skip. Ógilding samnings. Veiðiheimildir. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Hrafn Bragason, Guðrún Erlendsdóttir, Haraldur Henrysson, Hjörtur Torfason og Pétur Kr. Hafstein.

Áfrýjandi hefur skotið máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 28. ágúst 1992. Krefst hann sýknu af öllum kröfum stefndu og málskostnaðar úr hendi þeirra í héraði og fyrir Hæstarétti.

Stefndi krefst staðfestingar hins áfrýjaða dóms og málskostnaðar fyrir Hæstarétti.

Nokkur ný gögn hafa verið lögð fyrir Hæstarétt.

I.

Mál þetta á rót að rekja til breytinga á reglum um fiskveiðiheimildir smábáta, sem gerðar voru með lögum nr. 38/1990 um stjórn fiskveiða, er út voru gefin 15. maí 1990 og öðluðust gildi við birtingu 18. sama mánaðar, en komu til framkvæmda 1. janúar 1991. Lög þessi voru sett í stað laga nr. 3/1988 um stjórn fiskveiða 1988-1990, sem falla áttu úr gildi 31. desember 1990 samkvæmt eigin ákvæðum og höfðu einnig kveðið á um það, hvernig undirbúa skyldi tillögur um fyrirkomulag fiskveiðistjórnar eftir þann tíma. Skipaði sjávarútvegsráðherra til þess ráðgjafarnefnd samkvæmt tilnefningu þingflokka og helstu hagsmunahópa í sjávarútvegi, og var Landssamband smábátaeigenda meðal þeirra, sem þar áttu fulltrúa. Tillögur nefndarinnar komu fram í frumvarpi til nýrra laga um stjórn fiskveiða, sem sjávarútvegsráðherra lagði fram á Alþingi 15. febrúar

1990. Að lokinni 1. umræðu í efri deild 23. sama mánaðar var frumvarpinu vísað til sjávarútvegsnefndar, sem lauk ýtarlegri umfjöllun þess 30. apríl 1990. Ágreiningur varð í nefndinni um ýmsa þætti frumvarpsins, og komu frá henni fimm álit. Auk margra breytingartillagna komu fram dagskrártillögur þess efnis, að málinu yrði vísað frá til frekari skoðunar og það lagt fyrir þing að hausti. Nokkur óvissa var frá öndverðu um afdrif frumvarpsins, en fréttir birtust af því 26. apríl 1990, að ráðherrar stjórnarflokkanna hefðu daginn áður náð samkomulagi um að tryggja frumvarpinu för gegnum þingið með nokkrum efnisbreytingum. Það kom aftur til umræðu í efri deild 2. maí 1990 og var samþykkt sem lög í neðri deild á lokadegi þingsins 5. sama mánaðar.

Með hinum nýju lögum varð grundvallarbreyting á fiskveiðiréttindum báta undir 6 brúttórúmllestum að stærð, þar sem ákveðið var að meginstefnu að fella veiðar þeirra undir reglur laganna um aflahlutdeild og aflamark, sbr. 4. og 5. gr. laga nr. 38/1990, en veiðarnar höfðu áður verið leyfisbundnar að takmörkuðu leyti, sbr. 10. gr. laga nr. 3/1988. Átti þetta meðal annars að leiða til þess, að fjölgun smábáta yrði stöðvuð. Jafnframt var ákveðið í 6. mgr. 11. gr. laganna, að framselja mætti aflahlutdeild skips að hluta eða öllu leyti og sameina hana aflahlutdeild annars skips. Var sú regla látin ná til þessara báta eins og annarra skipa, en veiðileyfi bátanna samkvæmt lögum nr. 3/1988 höfðu verið óframseljanleg, sbr. E-lið 10. gr. þeirra. Með þessu varð mögulegt að ráðstafa veiðiheimildum bátanna til stærri skipa með varanlegum hætti, og var það til þess fallið, að þær hækkuðu mjög í verði vegna aukinnar eftirspurnar, sem þannig kæmi til. Landssamband smábátaeigenda beitti sér gegn framsalsheimild þessa efnis, sem sjá má af bókun fulltrúa þess í ráðgjafarnefndinni, og taldi hana ógna stöðu smábátaflotans. Heimildin var þó tekin upp í frumvarpið og breyttist ekki að meginefni í meðförum þingsins.

II.

Málsaðilar gerðu kaup sín um m/b Dagnýju, SU-114, nú RE-282, við lok aprílmánaðar 1990 fyrir meðalgöngu skipasölnunnar Báta og búnaðar í Reykjavík. Réðust kaupin milli áfrýjanda og stefnda Andrésar Árnmarssonar, sem var í reynd einkaeigandi að bátnum

og var með hann að veiðum frá heimili sínu á Reyðarfirði. Fyrir liggur, að við kaupin var ekki rætt sérstaklega um veiðiheimildir m/b Dagnýjar, utan það, að stefndu kveðast hafa tekið fram við áfrýjanda og skipasalann, að stefndi Andrés myndi þurfa að útvega sér annan bát. Stefndi Einar Þór Hauksson, fóstursonur Andrésar, sem var skráður meðeigandi hans, hafði ekki skipti af efni samningsgerðarinnar, en kom í skipasöluna og undirritaði þar afsal að bátnum fyrir hönd þeirra beggja, enda dvaldist hann þá við vinnu í Reykjavík.

M/b Dagný hafði verið á söluskrá hjá skipasölonni um langt skeið, og hafði verðlagning bátsins ekki breyst á þeim tíma. Hefur stefndi Andrés skýrt ráðagerðir sínar svo, að hann hafi viljað fá sér stærri bát, er væri betur fallinn til netaveiðisóknar frá Reyðarfirði. Myndi hann þá annaðhvort semja um að halda veiðiheimildum sínum vegna m/b Dagnýjar eða afla sjálfstæðra heimilda út á nýja bátinn með svipuðum hætti og við gat átt eftir eldri reglum. Ljóst er, að hann var ekki sérstaklega viðbúinn sölu á bátnum, þegar tilboð áfrýjanda kom fram 27. apríl 1990, auk þess sem hann var þá önnur kafinn við veiðar. Réðst tímasetning kaupanna af þeim fresti, sem áfrýjandi setti til andsvara við tilboðinu, og var gengið frá afsali 1. maí 1990. Bátinn átti þó ekki að afhenda fyrr en að mánuði liðnum.

Með kaupum sínum á bátnum kveðst áfrýjandi hafa haft í huga að tryggja sér fótfestu til útgerðarstarfsemi, áður en veiðar smábáta yrðu takmarkaðar meira en orðið var. Hafði hann og kynnt sér sérstaklega þær reglur, sem frumvarpið til laga um stjórn fiskveiða hafði að geyma, og einnig veiðireynslu m/b Dagnýjar, sem gerði bátinn eftirsóknarverðan. Á hinn bóginn benda gögn málsins eindregið til, að stefndi Andrés hafi ekki gert sér grein fyrir því, að svigrúm hans til að koma sér upp nýjum bát með skaplegum kjörum gæti orðið að engu við samþykkt lagafrumvarpsins, eins og raunin varð. Þetta svigrúm var meðal forsendna hans að kaupunum, og verður að telja, eftir því sem fram er komið, að áfrýjanda hafi verið það ljóst. Mátti ráða þetta af aðdraganda og atvikum að viðskiptunum, auk þess sem söluverð bátsins var svipað því, er stefndi Andrés hafði vænst miðað við eldri veiðireglur.

Stefndi Andrés komst að raun um vandkvæði sín fljótlega eftir kaupin og krafðist þess formlega af áfrýjanda 21. maí, að þau gengju

til baka. Verður hann ekki sakaður um síðbúin viðbrögð, meðal annars þar sem afhending bátsins hafði ekki enn farið fram. Jafnframt ræður það engum úrslitum, að mál þetta var í upphafi höfðað sem riftunarmál. Varnir á grundvelli tómlætis eiga því ekki við. Um stöðu áfrýjanda eftir kaupin er á það að líta, að hann hefur ekki sýnt fram á, að hann hefði getað aflað sér tilætlaðra hagsmuna með kaupum á öðrum báti á sama tíma, án þess að svipuð vandkvæði kæmu til.

III.

Með vísan til þess, sem fyrr var rakið, og annars til forsendna hins áfrýjaða dóms er fallist á það með héraðsdómara, að víkja beri samningi aðila um vélbátinn til hliðar í heild sinni á grundvelli þágildandi 36. gr. laga nr. 7/1936 um samningsgerð, umboð og ógilda löggæringa, sbr. 6. gr. laga nr. 11/1986. Væri annað ósanngjarnt vegna þeirrar stórfelldu röskunar á högum stefnda Andrésar, sem í samningskjörunum fólst. Verður dómurinn því staðfestur um annað en málskostnað.

Rétt er, að áfrýjandi greiði stefndu óskipt málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti, svo sem um er mælt í dómsorði.

D ó m s o r ð :

Hinn áfrýjaði dómur á að vera óraskaður um annað en málskostnað.

Áfrýjandi, Magnús Bergs, greiði stefndu, Andrésí Árnarsyni og Einari Þór Haukssyni, samtals 550.000 krónur óskipt í málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti.

S é r a t k v æ ð i Guðrúnar Erlendsdóttur og Péturs Kr. Hafstein

Við erum sammála öðrum dómurum um það, að stefndu hafi ekki fyrirgert kröfum sínum á hendur áfrýjanda með tómlæti.

Frumvarp til laga nr. 38/1990 um stjórn fiskveiða var lagt fram á Alþingi 15. febrúar 1990, en þau lög leystu af hólmi lög nr. 3/1988

um stjórn fiskveiða 1988-1990. Frumvarpið varð umdeilt, bæði innan þings og utan, og voru miklar umræður um það í þjóðfélaginu. Drög að frumvarpinu voru kynnt í Fréttabréfi Landssambands smábátaeigenda þegar í janúar 1990. Þar var meðal annars gerð grein fyrir þeirri fyrirætlun, að aflahlutdeild báta undir 6 brúttórúmlestum að stærð yrði framseljanleg gagnstætt því, sem áður hafði verið.

Reglur um samningsfrelsi og efndaskyldu eru grundvallarreglur í íslenskum rétti. Með hliðsjón af hagsmunum viðskiptalífsins og almennu réttaröryggi verður að beita ógildingarákvæði 1. mgr. 36. gr. laga nr. 7/1936 um samningsgerð, umboð og ógilda löggæringa, sbr. lög nr. 11/1986, af mikilli varfærni. Við mat á því, hvort ósamngjarnt verður talið eða andstætt góðri viðskiptavenju að bera fyrir sig gerðan samning, ber dómstólum að líta til efnis samnings, stöðu samningsaðila, atvika við samningsgerðina og atvika, sem síðar komu til, sbr. 2. mgr. 36. gr. Almennt sanngirnismat nægir ekki.

Eins og mál þetta liggur fyrir, verður að telja, að báðir samningsaðilar hafi haft jafna stöðu til þess að kynna sér efni frumvarps til laga um stjórn fiskveiða, sem fram var komið tveimur og hálfum mánuði fyrir samningsgerð, og fylgjast með afdrifum þess. Áhrif hinna nýju laga máttu þannig vera báðum aðilum jafnfyrirsjáanleg, ef því var að skipta. Ógilding samningsins verður því ekki byggð á síðar til komnum atvikum. Þá var efni samningsins venjulegt á þeim tíma, er hann var gerður, og engin sérstök atvik voru við samningsgerðina, er réttlætt geta ógildingu hans.

Samkvæmt framansögðu teljum við ekki lagaskilyrði til þess að ógilda samning aðila frá 1. maí 1990, og beri því að sýkna áfrýjanda af öllum kröfum stefndu.

Dómur Héraðsdóms Reykjavíkur 21. júlí 1992.

Mál þetta, sem dómtekið var 11. júní sl., höfðuðu Andrés Árnmarsson, kt. 120145-2909, Heiðarvegi 17, Reyðarfirði, og Einar P. Hauksson, kt. 251168-3859, sama stað, fyrir bæjarþingi Reykjavíkur með stefnu, birtri og þingfestri 8. október 1991, gegn Magnúsi Bergs, kt. 270856-7569, Lálandi 21, Reykjavík.

Dómkröfur stefnanda eru þær, að ógiltur verði kaupsamningur aðila og afsal stefnanda frá 1. maí 1990 um vélbátinn Dagnýju, RE-282 (áður SU-114), skipaskrárnúmer 6633, og að þessir gerningar verði dæmdir óskuldbindandi fyrir stefnendur.

Til vara krefjast stefnendur þess, að efni kaupsamnings aðila verði breytt á þann hátt, að kaupverð hins selda verði ákveðið 5.002.070 kr. eða önnur lægri fjárhæð að mati dómsins og að sú fjárhæð beri vexti skv. 7. gr. laga nr. 25/1987, sbr. 2. gr. laga nr. 67/1989, frá 1. maí 1990 til 21. júní 1990, en dráttarvexti skv. III. kafla laga nr. 25/1987 frá þeim degi til greiðsludags. Þá er þess krafist, að dráttarvextir leggist við höfuðstól á tólf mánaða fresti, í fyrsta skipti 21. júní 1991.

Þá krefjast stefnendur þess, að stefnda verði dæmt skylt að greiða sér málskostnað að skaðlausu skv. gjaldskrá LMFÍ að viðbættum 24,5% virðisaukaskatti á málskostnað og tildæmdur málskostnaður beri dráttarvexti skv. III. kafla laga nr. 25/1987 frá 15. degi eftir dómsuppsögu. Þess er krafist, að dráttarvextir leggist við höfuðstól á 12 mánaða fresti.

Stefndi krefst sýknu af öllum kröfum stefnenda og að stefnda verði dæmdur málskostnaður úr hendi stefnenda samkvæmt gjaldskrá LMFÍ með vöxtum skv. 175. gr. I. nr. 86/1936. Við ákvörðun málskostnaðar verði litið til virðisaukaskattsskyldu af málflutningsþóknun.

Kröfu stefnenda um virðisaukaskatt af málskostnaði var sérstaklega mótmælt, þar sem stefnendur muni vera virðisaukaskattsskyldir.

Leitað var um sáttir í málinu án árangurs.

Við aðalmeðferð málsins gáfu skýrslur fyrir dómi stefnendur, stefndi, Brynjar Ívarsson, Örn Pálsson og matsmaðurinn Gunnar I. Hafsteinsson.

Málavextir.

Með afsali, sem lagt hefur verið fram sem dskj. 3 og dagsett er 1. maí 1990, afsöluðu stefnendur stefnda bát sínum, Dagnýju, SU-114. Í afsalinu er bátnum m. a. lýst svo, að hann sé 3,86 tonna plastbátur, árg. 1985, með Mitsubishi-dísilvél 1989. Tekið er fram, að veiðiheimild bátsins fylgi með í kaupum þessum. Bátinn skyldi afhenda á Reyðarfirði með nýtt skoðunarvottorð. Umsamið kaupverð var 1.600.000 kr. Samkvæmt afsalinu skyldi kaupverð greitt svo:

1. Við undirskrift samnings	kr.	600.000
2. Með víxli, gjaldd. 1/7 1990	–	300.000
3. Með víxli, gjaldd. 1/9 1990	–	400.000
4. Með víxli, gjaldd. 1/11 1990	–	300.000
Samtals	kr.	<u>1.600.000</u>

Hinn 15. maí 1990 gengu í gildi ný lög um stjórn fiskveiða, sem gerðu það að verkum, að fiskveiðikvóti smábáta varð seljanlegur, og jókst við það verðmæti hins selda báts verulega. Hinn 21. maí 1990 sendi stefnandinn Andrés Árnmarsson stefnda símskeyti og tilkynnti honum þar um riftun á

sölu bátsins. Í skeyti þessu segir m. a. svo: „... Ber ég fyrir mig ákvæði III. kafla samningalaga nr. 7/1936, sbr. lög nr. 11/1986. Mun þér vera kunnugt um þær viðbáurur. Endurgreiðsla útborgunar auk vaxta mun verða lögð inn á bankareikning þinn, um leið og mér hefur verið tilkynnt reikningsnúmer þitt, þar til mun sú fjárhæð verða geymslugreidd.“ Með símskeyti 22. maí 1990 mótmælti stefndi riftuninni og kvaðst að fullu hafa staðið við skuldbindingar sínar samkvæmt kaupsamningi um bátinn. Jafnframt tók stefndi fram, að yrði báturinn ekki afhentur á umsömdum tíma, væri áskilinn allur réttur til þess að leita atbeina dómstóla til þess að fá bátinn afhentan. Hinn 1. júní 1990 „deponeruðu“ stefnendur þann hluta kaupverðsins, sem þegar hafði verið greiddur. Stefnendur urðu ekki við tilmælum stefnda um afhendingu bátsins, og höfðu stefndi því mál fyrir fógetarétti Reyðarfjarðar og fór þar fram á að verða settur inn í umráð hins selds með fógetavaldi. Þeirri kröfu var hafnað. Stefndi áfrýjaði þeim úrskurði. Stefnendur hafa ekki enn afhent bátinn, heldur notað hann áfram og nýtt sér veiðiheimild hans.

Stefnendur höfðuðu riftunarmál vegna viðskipta þessara 2. október 1990. Hinn 8. október 1991 var það mál hafið og þetta mál þingfest.

Hinn 18. október 1991 var Gunnar I. Hafsteinsson hdl. dómkvaddur til að skoða og meta kaupsamninginn, sem málið er af risið. Í matsbeiðni er þess óskað, að matsmaður láti í té skriflegt og rökstutt álit um eftirfarandi:

1. Hvert var raunvirði vélbátsins Dagnýjar, RE-282, með aflaheimildum við setningu laga nr. 38/1990 15. maí 1990?

2. Hvert var verðmæti bátsins með aflaheimildum á matsdegi?

Í fram lagðri matsgjörð hins dómkvadda matsmanns segir, að samkomulag hafi orðið um að breyta orðalagi í 1. lið í matsbeiðni svo:

„Hvert var markaðsvirði v/b Dagnýjar, RE-282, við setningu laga nr. 38/1990 m. v. aflareynslu bátsins?“

Í matsgjörðinni segir m. a., að samkvæmt skýrslu, sem gerð var í sjávarútvegsráðuneytinu um afla báta undir 10 brl., sem reist var á veiðireynslu þar til greindra báta árin 1987–1989, komi í ljós, að aflareynsla v/b Dagnýjar, RE-282, hafi verið 41.837 þorskígildi. Verð á þorskígildiskílói í maí 1990 telur matsmaður hafa verið 110 kr., svo að verðmæti þessara 41.837 þorskígildiskílóa hafi verið 4.602.070 kr. Verðmæti bátsins í maí 1990 án veiðiheimilda metur matsmaður á 400.000 kr. Áætlað markaðsverð sé því 5.002.070 kr.

Í matsgjörð er tekið fram, að þær aflatölur, sem miðað sé við, séu miðaðar við veiðiheimildir einstakra tegunda árið 1990, en þær hafi lækkað nokkuð fyrir árið 1991.

Vegna áætlaðs verðmætis í febrúar 1992 er m. a. tekið fram, að þegar tillit sé tekið til úthlutaðra veiðiheimilda fyrir fiskveiðiárið 1. september 1991 til 31. ágúst 1992 og með tilliti til aflahlutdeildar v/b Dagnýjar, RE-282, fyrir sama tímabil, sé aflahlutdeild bátsins 28.581 þorskígildi. Matsmaður telur verð á þorskígildum í febrúar 1992 175 kr. fyrir hvert þorskígildiskiló. Verðmæti aflahlutdeildar bátsins við gerð matsins telur matsmaður vera 5.001.675 kr. Verðmæti bátsins í febrúar 1992 án aflahlutdeildar telur matsmaður 400.000 kr. Með vísan til þessa metur matsmaður verðmæti v/b Dagnýjar, RE-282, í febrúar 1992 með varanlegum aflaheimildum 5.401.675 kr.

Í matsgjörðinni er enn fremur tekið fram, að heimilt sé að selja aflaheimildir innan fiskveiðiársins. Verð á slíkum aflaheimildum var í febrúar 1992 sem hér segir: þorskur 45 kr. kg, ýsa 30 kr. kg, ufsi 20 kr. kg og skarkoli 35 kr. kg.

Að lokum segir svo í matsgjörðinni: „Við sölu á bátnum nú í dag yrði væntanlega tekið tillit til þess, hve mikið af úthlutuðum afla yfirstandandi fiskveiðiárs væri eftir á bátnum, og sá afli verðlagður sérstaklega m. v. ofangreint verð.“

Málsástæður og rökstuðningur stefnenda.

Því er haldið fram af hálfu stefnenda, að þá er kaupsamningurinn, sem málið er af risið, var gerður, hafi stefnanda verið ókunnugt um það, hver áhrif hin nýju lög um stjórn fiskveiða myndu hafa á verðmæti báts hans, en augljóst sé, að yfir þeirri vitneskju hafi stefndi búið svo og skipasali sá, sem gekk frá sölunni. Stefndi hafi gert alveg sambærilegan kaupsamning og afsal um bátinn Hægfara, NS-131, og hafi verið höfðað mál til ógildingar þeim kaupsamningi. Stefndi hafi gert tilboð í fleiri báta og boðið kaupverð, þar sem ekki var tekið tillit til kvóta.

Á fram lögðum skjölum sé ljóst, að stefndi hafi komið í sjávarútvegsráðuneytið til þess að fá upplýsingar um veiðiheimildir smábáta og fengið slíkar upplýsingar. Því sé ljóst, að stefndi hafi nýtt sér þekkingu sína á því, sem í vændum var, og hafi ætlað sér með kaupum á smábátum að afla sér gífurlegs hagnaðar. Í þessu máli sé kaupverð bátsins 1.600.000 kr. Verðmæti, sem stefndi ætli að áskilja sér með því að standa fast á þessari samningsgerð skömmu fyrir setningu laganna, sé því margfalt miðað við kaupverð.

Ný lög um stjórn fiskveiða hafi kollvarpað öllum forsendum kaupsamnings málsaðila. Kaupverð bátsins sé ekki nema brot af þeim verðmætum, sem um sé að ræða eftir lagabreytinguna. Stefndi hafi ekki fram að þessu fengist við útgerð, svo að kunnugt sé. Hér sé einungis verið að færa sér í nyt kerfisbreytingu með gífurlegan hagnað að markmiði.

Af hálfu stefnenda er því haldið fram, að tvímælalaust sé um að ræða ógildingarheimild á grundvelli III. kafla laga nr. 7/1936, sbr. lög nr. 11/1986, einkum 31., 33. og 36. gr. Þannig hafi stefndi notfært sér betri þekkingu sína á þeim lögum, sem voru í burðarliðnum, er samningurinn var gerður, til þess að afla sér og áskilja hagsmuni, sem sýnilega séu margfalt meira virði en það verð, sem hann greiddi fyrir þá. Jafnvel þó að ekki verði talið sann- að, að um vísitandi misneytingu hafi verið að ræða af hálfu stefnda, haldi stefndur því fram, að ógildingargrundvöllur komi engu að síður til greina, með vísan til 36. gr. samningalaga, eins og hún sé nú eftir breyting- una með lögum nr. 11/1986.

Varakrafa stefnenda er rökstudd með vísan til 1. mgr. 36. gr. samninga- laga, en þar sé heimild til handa dómstólum að víkja samningi til hliðar í heild eða að hluta eða breyta samningi, ef það yrði talið ósannngjarnt eða andstætt góðri viðskiptavenju að bera hann fyrir sig.

Málsástæður og lagarök stefnda.

Sýknukrafa stefnda er í fyrsta lagi á því reist, að 1. maí 1990 hafi stofnast með sér og stefnendum fullkomlega löglegur og eðlilegur kaupsamningur um v/b Dagnýju, RE-282, sem stefndi hafi að fullu efnt, og engin atvik, hvorki við samningsgerðina né síðar til komin, geti leitt til þess, að ógilda beri samninginn.

Riftunarkrafan frá 21. maí 1990 og þau málaferli, sem stefndur stofn- uðu til á grundvelli hennar, hafi verið markleysa.

Stefndi styður sýknukröfu sína í öðru lagi því, að krafa um ógildingu samningsins sé allt of seint fram komin, og hafi stefndur einhvern tíma átt rétt til þess að fá samninginn ógiltan, hafi eftirfarandi tómlæti þeirra frá samningsgerð til 8. október 1991, er ógildingarkrafa kom fyrst fram, firrt þá þeim rétti. Ekki verði með nokkrum hætti lítið svo á, að í símskeytinu frá 21. maí 1990 hafi stefndur haft uppi kröfu um ógildingu kaupsamningsins. Símskeytið hafi verið samið af lögmanni og sé riftunaryfirlýsing. Það stað- festi og öll eftirfarandi málaferli stefnenda eftir símskeytið. Stefndur hafi ekki staðið einir í þeim málaferlum, heldur hafi þeir notið aðstoðar a. m. k. þriggja lögmanna. Það sé meginregla í íslenskum rétti, að menn geti ekki borið fyrir sig lögvillu. Þar af leiði, að menn geti ekki í skjóli fullyrðinga um lögvillu aflað sér réttar eða borið fyrir sig, að þeir skuli ekki glata rétti vegna tómlætis, þar sem um hafi verið að ræða lögvillu. Meginregla um ógildingu sé, að krafa um hana skuli koma fram án ástæðulauss dráttar. Þessi meginregla komi fram í 2. mgr. 28. gr. og 3. mgr. 32. gr. laga nr. 7/1936. Hinn 8. október 1991 hafi stefndur því löngu fyrirgert fyrir tómlætis sakir

öllum rétti, er þeir hugsanlega kunni að hafa haft í maí 1990, til þess að fá samninginn ógiltan.

Í þriðja lagi rökstyður stefndi sýknukröfu sína því, að þau lagaákvæði í l. nr. 7/1936, 31. gr., 33. gr. og 36. gr., sem stefnendur vitna til, eigi alls ekki við um samning aðila.

Mjög strangar kröfur séu gerðar um sönnun til þess, sem ber fyrir sig ógildingu. Of margar eða víðtækar ógildingarheimildir myndu veikja traust manna á löggerningum, þannig, að hafa beri í huga, að ekki sé alltaf nægilegt að fara eftir sanngirnismati, sem miðist eingöngu við það tilvik, sem til úrlausnar sé hvert sinn, heldur verði jafnframt að leitast við að fara eftir meginreglum, sem haft geti almennt gildi og menn geti treyst, að muni verða notaðar í öðrum sams konar eða hliðstæðum tilvikum. Í því tilviki, sem hér er til úrlausnar, sé um að ræða, að lagasetning frá Alþingi hafi áhrif til aukningar á verðmæti þess, sem stefndi keypti. Ef kröfur stefnenda í þessu máli nái fram að ganga, sé komið fordæmi fyrir því, að lagasetning frá Alþingi geti haft mun víðtækari áhrif en lögin mæli beint fyrir um. Slíkt leiði annaðhvort til þess, að dómstólar hafi sett víðtækar hömlur við nýrri lagasetningu umfram þær, er geti í stjórnarskrá, eða til þess, að almennt traust á löggerningum hljóti að veikjast mjög.

Stefnendur virðist reisa ógildingarkröfu sína að nokkru leyti á því, að stefndi og skipasali sá, er gekk frá sölunni, hafi haft betri þekkingu en stefnendur á frumvarpi til laga um stjórn fiskveiða. Vitneskja skipasalans hljóti að vera stefnendum fremur í hag en stefnda. Stefnendur hafi valið þessa skipasölu til þess að vinna fyrir sig, en ekki stefndi, enda hafi stefnendur greitt skipasalanum laun. Það, að stefndi leiti til þessarar skipasölu með tilboð sitt í bát stefnenda, ráðist af því einu, að stefnendur hafi sett bát sinn á sölu þar. Hugleiðingar stefnenda nú um samsæri stefnda og skipasalans séu því út í hött. Fullyrðingar um betri vitneskju stefnda en stefnenda um lagafrumvarpið séu alrangar. Stefndi hafi vissulega kynnt sér drög að frumvarpi til laga um stjórn fiskveiða, en þau drög hafi verið lögð fram sem stjórnarfrumvarp í efri deild 15. febrúar 1990. Á þeim tíma, sem stefndi gerði tilboð í bátinn, 27. apríl 1990, hafi frumvarpið þó aðeins komist í gegnum 1. umræðu í efri deild og verið vísað til sjávarútvegsnefndar efri deildar og hafi verið þar. Á þeim tíma hafi bæði á Alþingi og í fjölmiðlum mikið verið deilt um frumvarp þetta og alls óvíst, hvort það yrði að lögum og þá í hvaða mynd, þegar gengið var frá afsali fyrir Dagnýju, RE-282, 1. maí 1990. Frumvarpið hafi verið samþykkt sem lög frá Alþingi 5. maí 1990. Þegar stefndi gerði tilboð í Dagnýju, RE-282, hefði hann ekki getað vitað, hvort eða með hvaða hætti frumvarp til laga um stjórn fiskveiða yrði að lögum, og þá því síður, hver réttaráhrif þeirra laga yrðu.

Á þessum tíma hafi stefnendur búið yfir að minnsta kosti sömu vitneskju og stefndi og í mun aðgengilegra formi, því að í 1. tbl. 5. árg. Fréttabréfs Landssambands smábátaeigenda, sem út kom 6. janúar 1990, séu ýtarlega rakin áhrif þessa lagafrumvarps og þau sett fram á skýran og mjög aðgengilegan hátt. Stefnendur séu félagar í Landssambandi smábátaeigenda og hafi því fengið sent fréttabréf þetta, en stefndi hafi ekki verið tekinn inn á skrá hjá landssambandinu fyrr en eftir að hann keypti Hægfara, RE-281. Þessi réttaráhrif frumvarpsins séu ítrekuð í 2. tbl. 5. árg., sem út kom 17. apríl 1990. Stefnendur geti því ekki haldið því fram, að sér hafi verið ókunnugt um, að frumvarpið væri til, hvert efni þess væri eða hvaða áhrif samþykkt þess myndi hafa. Þeim hafi verið hægur vandi að taka bát sinn af söluskrá og selja hann ekki, fyrr en séð yrði, hver yrðu afdrif þessa frumvarps.

Af framanröktu sjáist, að báðum aðilum hafi mátt vera ljóst, að óvissa hafi verið um veiðiheimildir bátsins framvegis og hvort þær yrðu fram-seljanlegar. Báðir hafi tekið áhættu og verið frjálssir að því.

Sala stefnenda á bátnum á þessu tímamarki og í ljósi þeirrar vitneskju, sem þeir hafi óhjákvæmilega búið yfir um réttaráhrif frumvarpsins til laga um stjórn fiskveiða, hafi einnig verið mjög eðlileg. V/b Dagný, RE-282, sé ekki nema 3,86 tonn og því eðlilegt, að stefnendur vildu endurnýja hann og fá sér stærri bát, ef þeir ætluðu sér að halda áfram þessu starfi. Veiðiheimild hefðu þeir fengið skv. 6. mgr. II. ákvæðis til bráðabirgða í frumvarpinu, en þar sem lögin séu ótímabundin, virðist þetta hafa verið síðasta tækifæri stefnenda til þess að stækka bát sinn og auka kvóta, þar sem annars hefðu þeir orðið að úrelða v/b Dagnýju og færa veiðiheimild bátsins yfir á annan bát. Þar sem v/b Dagný sé aðeins 3,86 tonn hafi báturinn óhjákvæmilega litla veiðiheimild, og sú veiðiheimild hefði ekki verið nægjanleg fyrir stærri bát.

Útreikningum Arnar Pálssonar, sem gerðir voru í september 1990 og lagðir hafa verið fram sem dskj. 25, er mótmælt sem órökstuddum og tekið fram, að hvergi sé tekið tillit til fyrirsjáanlegrar kvótaskerðingar, en séu aðeins hugmyndir Arnar um þann kvóta, sem v/b Dagný, RE-282, kynni að fá úthlutað, en engum framseljanlegum kvóta hafi þá verið úthlutað bátnum.

Mat hins dómkvadda matsmanns sé mat á verðmæti v/b Dagnýjar 15. maí 1990 og á matsdegi, stutt þeim upplýsingum, sem fyrir lágu um verðþróun og önnur atriði í febrúar 1992. Verðmæti bátsins með aflaheimildum 15. maí 1990 og í dag skipti engu máli við úrlausn þessa máls. V/b Dagný hafi ekki verið seldur 15. maí 1990, eftir að lögin um stjórn fiskveiða höfðu tekið gildi og ljóst var, hvers efnis þau voru, heldur 1. maí 1990, áður en nokkur vissi, hvort lögin yrðu sett og þá hvers efnis þau yrðu. Verðmæti bátsins þá hafi

verið 1.600.000 kr. skv. mati stefnenda og þess skipasala, er þeir fólu að selja bátinn. Síðari lagabreytingar, sem leiði til herra verðs fyrir aflaheimildir bátsins, skipti engu máli um söluverðið, þær hefðu eins getað leitt til minna verðmætis.

Ljóst sé, að 31. gr. laga nr. 7/1936 eigi alls ekki við hér. Einu samskipti stefnda og stefnanda Andrésar hafi farið fram símleiðis, er Andrés hringdi í stefnda til að ræða við hann um tilboðið, og samskipti við stefnanda Einar hafi verið þau ein, að þeir hittust við undirritun afsals. Að öðru leyti hafi skipasalan Batar og búnaður haft alla meðalgöngu.

33. gr. laga nr. 7/1936 eigi ekki heldur við, enda hafi stefnendur hvorki sannað né leitt líkur að neinum þeim atvikum, sem voru við sölu, sem leiða ættu til þess, að óheiðarlegt sé að bera afsalið fyrir sig. Afsalið og verð bátsins hafi í alla staði verið eðlilegt miðað við það, sem gerðist í bátasölu á þessum tíma, sbr. fram lögð afsöl.

Stefnendur geti ekki reist kröfu um ógildingu á 36. gr. laga nr. 7/1936. Í viðskiptum stefnenda og stefnda séu „atvik, sem síðar koma til“, að vissu marki fyrirsjáanleg. Stefnendum hafi verið fullljóst við samningsgerðina, að fyrir Alþingi lá frumvarp, sem gat haft veruleg áhrif á kvóta smábáta. Þrátt fyrir það gangi þeir til samninga af fúsum og frjálsum vilja. Með þessu taki þeir þá áhættu, að frumvarpið verði að lögum. Hugtakið „atvik, er síðar koma til“, geti ekki undir nokkrum kringumstæðum orðið túlkað svo rúmt, að það veiti heimild til ógildingar eða breytingar á samningi, þegar samningsaðilum sé ljós sá möguleiki, að þessi atvik geti komið fram.

Reglan um samningafrelsi sé ein af grundvallarreglum íslensks fjármunaréttar. Í reglunni felist m. a. frjálsræði um efni löggerna að svo miklu leyti, sem það stríði ekki gegn ófrávikjanlegum réttarreglum og almennu velsæmi. Ljóst sé, að lög nr. 7/1936 fari að þessari meginreglu. Önnur grundvallarregla sé, að gerða samninga beri að halda. Af þessum reglum leiði, að samningsaðili geti almennt ekki komið sér hjá því að efna samningsskyldur sínar, enda þótt telja megi þær ósanngjarnar í hans garð.

Til þess að unnt sé að ógilda samning á grundvelli 36. gr., þurfi að vera ósanngjarnt eða andstætt góðri viðskiptavenju að bera hann fyrir sig. Stefnendur hafi ekki fært fyrir því nein rök, miklu heldur sé samningurinn í góðu samræmi við viðskiptavenju, sbr. fram lögð afsöl. Það leiði af eðli reglu 36. gr., að hún sé undantekningarregla. Heimild til þess að beita henni beri að skýra þröngt.

Hafi samningurinn verið ógildanlegur, hafi stefnendum borið að hefjast handa án ástæðulauss dráttar. Riftunarsímskeyti frá öðrum seljanda og síðan sautján mánaða málaferli um riftun geti ekki réttlætt þann drátt á að

koma fram með ógildingarkröfu, enda hafi engin sjónarmið eða aðstæður breyst frá setningu laganna um stjórn fiskveiða.

Stefndi krefst einnig sýknu af varakröfu stefnenda, enda hafi stefndur ekki lagt fram nein þau gögn eða sannanir, er sýni, að verðmæti bátsins á kaupsamningsdegi hafi verið annað en samið var um. Verðmæti bátsins á öðrum tímamörkum, svo sem 15. maí 1990 eða 6. febrúar 1992, geti ekki á nokkurn hátt talist sönnun eða líkur fyrir því, að verðmæti hans hafi verið annað en samið var um milli stefnenda og stefnda. Þar að auki hafi stefndur ráðið söluverðinu sjálfir, og leiði af grundvallarreglum samningaréttar, að þeim hafi verið salan heimil, jafnvel þótt söluverðið hefði verið undir sannvirði, án þess að slíkt veiti þeim rétt til skaðabóta.

Niðurstaða.

Stefnda var tilkynnt með símskeyti 21. maí 1990 um riftun kaupanna, sem gerð voru 1. maí 1990. Í símskeyti þessu var vísað til III. kafla l. nr. 7/1936, sbr. l. nr. 11/1986. Sá hluti kaupverðsins, sem stefndi hafði greitt, var „deponeraður“ 1. júní 1990 ásamt almennum sparisjóðsvöxtum frá 1. maí 1990 og mál þingfest 2. október 1990 til viðurkenningar á riftun. Það, sem hér hefur verið rakið, sýnir, að stefnda mátti ljóst vera, að stefndur vildu ekki una kaupunum, og þegar til þess er litið, að mál þetta var þingfest 8. okt. 1991, sama dag og riftunarmálið var hafið, verður ekki fallist á sýknukröfu stefnda, byggða á tómlæti stefnenda.

Fram er komið, að skömmu fyrir 15. maí 1990 gerði stefndi, sem er verkfræðingur, búsettur í Garðabæ, tilboð í ýmsa báta. Áður hafði hann eftir föngum aflað sér upplýsinga um verðmæti báta, farið í sjávarútvegsráðuneytið og fengið upplýsingar um veiðiheimildir smábáta og í fiskifélagið og spurst fyrir m. a. um aflareynslu v/b Dagnýjar. Á þessum tíma stundaði stefnandinn Andrés, sem er sjómaður, búsettur á Reyðarfirði, sjóróðra á bát sínum og stundar enn.

Fullyrðingar af hálfu stefnenda um, að stefndi og skipasalinn, sem annaðist sölu á bát stefnenda, hafi vitað um það, þá er kaupin fóru fram, þ. e. 1. maí 1990, hver áhrif hin nýju lög um stjórn fiskveiða, sem samþykkt voru 15. maí 1990, myndu hafa á verðmæti báts stefnenda, eru ósannaðar. Sama er um fullyrðingar af hálfu stefnda um þekkingu stefnenda á væntanlegri lagasetningu.

Afsöl þau, sem lögð hafa verið fram af hálfu stefnda, eru afsöl á bátum frá því í janúar, febrúar og mars 1990. Í engu þessara afsala er sambærilegt ákvæði og yfirlýsingin í afsali því, sem mál þetta er af risið, um það, að veiðiheimild bátsins fylgi með í kaupum þessum.

Með kaupunum, sem málið er af risið, aflaði stefndi sér margfaldra verðmæta miðað við kaupverð. Munurinn á verðmæti þess, sem stefndi keypti af stefnendum, þ. e. 5.002.070 kr., 15. maí 1990 samkvæmt mati dómkvadds matsmanns, sem hefur ekki verið hnekktt, og svo því endurgjaldi, sem stefnendur skyldu fá fyrir hið selda, þ. e. 1.600.000 kr., er svo verulegur, að stefndi getur ekki reist rétt á kaupsamningi aðila, og verður krafa stefnenda um ógildingu kaupsamnings og afsals stefnenda frá 1. maí 1990 um v/b Dagnýju, RE-282 (áður SU-114), því tekin til greina með vísan til 36. gr. 1. nr. 7/1936, sbr. 6. gr. 1. nr. 11/1986.

Stefndi greiði stefnendum málskostnað, sem ákveðst 430.000 kr., með dráttarvöxtum skv. III. kafla 1. nr. 25/1987 frá 15. degi eftir dómsuppsögu til greiðsludags.

Uppkvaðning dómsins hefur dregist vegna fjarveru lögmanns stefnenda úr bænum og anna dómarans, sem var Auður Þorbergsdóttir héraðsdómari.

D ó m s o r ð:

Kaupsamningur og afsal stefnenda, Andrésar Árnmarssonar og Einars Þ. Haukssonar, til stefnda, Magnúsar Bergs, um vélbátinn Dagnýju, RE-282 (áður SU-114), er ógilt og óskuldbindandi fyrir stefnendur.

Stefndi greiði stefnendum 430.000 kr. í málskostnað, sem beri dráttarvexti skv. III. kafla 1. nr. 25/1987 frá 15. degi eftir dómsuppsögu til greiðsludags.
